

УДК 378.22+377.35+372.4

DOI: 10.31499/2706-6258.1.2019.178252

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ» В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Струк Анна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ORCID: 0000-0001-6442-8098

E-mail: xmyrkax@ukr.net

У статті окреслено суть поняття «професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи», проаналізовано зміст, структуру професійної компетентності, стан професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи у вищих навчальних закладах.

З огляду на зазначене, сучасне суспільство висуває до особистості вчителя особливі вимоги, пов'язані з тими змінами, що відбуваються в соціальній сфері та сфері освіти. Реалізація цих вимог багато в чому залежить від процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Щоб педагогічні кадри були готові до сучасної професійної діяльності, необхідно якнайраніше ознайомлювати майбутніх фахівців з особливостями реальної педагогічної діяльності в цілому, із сучасними вимогами до навчально-виховного процесу школи, що постійно розвивається.

***Ключові слова:** професійність, компетенція, компетентність, професійна компетентність, майбутній вчитель, вищий навчальний заклад, початкова школа, сучасна педагогіка.*

CONCEPT OF THE NOTION «PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PRIMARY SCHOOL» IN THE MODERN PEDAGOGY

Struk Anna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Professional Methods and Technologies of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

ORCID: 0000-0001-6442-8098

E-mail: xmyrkax@ukr.net

The article outlines the concept of “professional competence of future teachers of elementary school”, analyzes content, structure and the state of professional competence of future teachers of elementary school in higher educational institutions.

Taking into account the information above, modern society puts forward special requirements for the teacher’s personality related to those changes taking place in the social sphere and the sphere of education. The implementation of these requirements largely depends on the process of forming the professional competence of future primary school teachers. In order for the teaching staff to be ready for modern professional activities, it is necessary to familiarize future specialists with the features of

real pedagogical activity as a whole, with modern requirements to the educational process of the constantly developing school.

The teacher's professional competence is characterized by a rather high level of complexity, tension and intense interpersonal relations. He has to carry out both planned and purposefully organized educational activities, and often make decisions in unpredictable situations of interaction with students, their parents, colleagues. A qualitatively new level of professional competence prepares a future teacher for such an organization of the educational process, during which the student acquires and reproduces social experience, social position, culture of social behavior.

Thus, future teachers should become the main driving force behind the revival and the creation of a qualitatively new national education system. In this regard, the main focus should be on the professional training of a new generation of teaching staff, professional qualifications and the social status of the teacher at the level corresponding to his role in society.

Keywords: *professional competence, competence, future teacher, higher educational establishment, elementary school, modern pedagogy.*

Сучасне суспільство переживає складний період історичного розвитку, що характеризується національно-культурним відродженням України, становлення державності, глибокою кризою економічних, політичних і духовних сфер суспільного життя. У такий переломний період перед державою і кожним громадянином стоїть завдання перебудови суспільства, вдосконалення його на підвалинах цивілізованості і культури. Удосконалення системи професійної освіти пов'язане з потребою покращення професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

Наразі найбільш значущою сферою людини є – професійна діяльність. Саме в ній відбувається самоактуалізація людини як індивіда, особистості, неповторної індивідуальності. Проте сучасна система підготовки певною мірою не в змозі забезпечити ефективну діяльність майбутніх вчителів: вони не завжди підготовлені до тієї професійної реальності, в якій їм доводиться позиціонувати себе. Саме тому особливої актуальності в наш час набуває проблема формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи.

Підготовка вчителів до професійної діяльності є складною проблемою, що є об'єктом багатьох наукових досліджень. Суттєве значення для її розв'язання мають фундаментальні дослідження Г. Васяновича, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Н. Ничкало. Питання загально педагогічної підготовки знайшли вирішення в працях: Н. Бібік, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, А. Хуторовського та ін.

Певною мірою процес професійної підготовки, формування і розвитку компетентностей майбутніх учителів початкової школи досить повно висвітлювалися в працях: О. Будник, О. Матвієнко, І. Осадченко, І. Пальшкова, О. Савченко та ін. Досліджуючи сучасні аспекти професійної підготовки учителів, учені зазначають, що особливої актуальності набула проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, специфіка роботи яких пов'язана з фаховою поліфункціональністю, багатопредметністю, особливостями роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

Мета статті – розкрити сутність поняття «професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи» в сучасній педагогіці.

В останні десятиріччя перед вищою педагогічною школою України стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній професійній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання і

практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами теперішнього суспільства. Тому, у зв'язку з інтенсивністю освіти, збільшенням кількості інформації та підвищенням вимог до якості навчання дедалі більше уваги вчені приділяють проблемі оцінки, корекції й управління працездатністю майбутніх вчителів початкової школи.

Професійна діяльність учителя початкової школи серед інших педагогічних професій посідає особливе місце. Вона визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значимістю цього періоду для всього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей та світогляду. Зважаючи на це, науковці чимало уваги приділяли проблемі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до професійної компетентності.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підготовка» розглядається як «дія за значенням підготувати; запас знань, навиків, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [3]. Також, «підготовка» розглядається як результат реалізації та процес створення передумов для здійснення планованих дій. На думку, С. Вишнякової поняття «підготовка» це – дії, спрямовані на продукування в людини навичок, формування життєвої позиції і передання їй знань, які є необхідними для працевлаштування за певною спеціальністю чи групою споріднених спеціальностей або для роботи в будь-якій галузі [4].

На думку Л. Серебренніков, підготовка являється процесом і результатом, який наближає освіту до безпосереднього виконання завдань індивідуально значущої та реальної соціально-спрямованої діяльності. У такому значенні освіта може бути співвіднесена до підготовки студентів, враховуючи перетворення потенціалу їхньої освіченості на ресурс готовності до здійснення певних практичних дій [12, с. 98].

На підставі вищевикладеного поняття «підготовку» розуміємо та визначаємо як спеціальне навчання, особливий процес, у ході якого здійснюється організоване навчання студента, формування його особистості, здобуття ним необхідних знань, умінь і навичок. Результатом підготовки є готовність, що визначається як «стан готового і бажання зробити що-небудь».

Поняття «готовність» трактується науковцями як процес вироблення майбутнім педагогом моделі майбутньої професійної діяльності залежно від отриманих у ході професійної підготовки знань, умінь, навичок та сформованого рівня компетентності; цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибірккову прогнозуючу мобілізацію у момент включення в діяльність певної спрямованості [2, с. 245]; категорія сформованості самосвідомості людини і конгруентності Я, наявність здібностей, набуття певних якостей особистості, їх своєрідний синтез [6, с. 25].

Зокрема, Л. Лежніна трактує термін «готовність до професійної діяльності» як «психічний стан, передстартова активізація людини, що охоплює усвідомлення людиною свої цілей, оцінку наявних умов, виявлення найбільш імовірних засобів дії; прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, імовірність досягнення результатів, мобілізацію сил, самонавіяння в досягненні цілей» [9].

Науковці характеризують професійну готовність майбутніх вчителів через такі показники:

- професійну спрямованість інтересів студентів, мотиви, інтерес і прагнення до

- професійної діяльності (О. Абдуліна, В. Бойко);
- якість знань (І. Нікулін, Л. Савченко);
- професійні вміння (О. Щербаков);
- оцінку власної діяльності й самого себе як її суб'єкта, рефлексивну поведінку (Г. Воробйова);
- самостійність та активність у роботі (О. М'ясоєдова);
- емоційне ставлення до професіоналізму, здатність регулювати свій стан та стан інших (Л. Ліненко, Л. Нечаєва).

Поняття «професіоналізм майбутнього вчителя» в науковій літературі розглядається, як правило, у контексті таких понять: «професійна освіта» – результат оволодіння певним рівнем знань і навичок діяльності з конкретної професії та спеціальності (С. Гончаренко); «професійна підготовка» – відповідно до цілей навчання підготовки до виконання певного виду роботи (Т. Десятков); «професійна компетентність» психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально (В. Воронцова) [15, с. 14].

За Л. Мітіною, у структурі підготовки слід розрізняти професійно значущі якості особистості вчителя – педагогічну спрямованість, педагогічну компетентність [10, с. 47].

Як справедливо зауважує І. Зимня сукупність компетентнісного підходу в освіті визначається тим, як трактується зміст та співвідношення понять «компетентність» та «компетенція». Авторка відмічає, що є два підходи у трактуванні цих категорій: вони ототожнюються або диференціюються. В межах ототожнення цих понять підкреслюється практична спрямованість компетенції. В ряді робіт (Н. Хомського, А. Хуторовського) проводяться фундаментальні відмінності між «знаннями» (компетенція) і вміннями використовувати ці знання у конкретній ситуації (компетентність) [8].

З огляду на це, Н. Бібік вважає, що причиною ототожнення понять «компетенція» і «компетентність» є неточний переклад з іноземної мови: «...запозичення термінології із зарубіжних видань через неточності перекладу внесло безліч непорозумінь у з'ясуванні явищ, які за своєю сутністю не є новими ні для української термінологічної традиції, ні для педагогічної діяльності» [1, с. 46]. У цьому зв'язку, розглянемо зміст понять «компетенція» і «компетентність».

Так за педагогічним словником важливо усвідомлювати різницю між поняттями «компетенція» та «компетентність». Компетенція в перекладі з латинського «competentia» значить коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями та досвідом. Натомість «компетентність» – це ступінь оволодіння цими знаннями, вміннями й навичками, яка дає людині ті чи інші офіційні і змістові підстави вирішувати проблеми певного спектру і визначеного рівня складності [11].

На думку А. Хуторовського, компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної і продуктивної діяльності стосовно них. Але компетенція не зводиться лише до знань чи лише умінь. Важливо, що компетенція стосується і сфери відношень, які існують між знаннями і діями людини. Компетентність – це володіння людиною певною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до неї та до предмета діяльності [14].

Варто зазначити, що термін «компетенція» не має єдиного визначення. Так, у своєму дослідженні І. Задорожна розглядає компетенцію «як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості у межах певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності; сукупність знань, навичок та умінь, які формуються у процесі вивчення дисципліни, а також здатність виконувати ту чи іншу діяльність на основі набутих знань, умінь і навичок» [7, с. 11].

Подальший аналіз науково-педагогічної літератури показує, що найчастіше поняття «компетентність» характеризує особистість із позиції її фахової підготовки і в проекції на педагогічну сферу передбачає єдність теоретичної та практичної готовності вчителя до здійснення своєї професійної діяльності. Тому цілком зрозуміло, що у наукових дослідженнях доволі часто вживається поняття «професійна компетентність».

Л. Хоружа визначає професійну компетентність майбутніх учителя початкових класів як «сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, індивідуальних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії». На думку вченої, компетентність майбутнього вчителя початкових класів має динаміку розвитку, його «джерелом є розв'язання суперечності між професійним та індивідуальним в особистості вчителя, що найефективніше відбувається через вирішення завдань, його спеціальне навчання і активну практичну діяльність» [13, с. 29].

Б. Гершунський визначає професійну компетентність як «рівень професійної освіти, досвіду і індивідуальних здібностей людини, її мотивоване прагнення до безперервної самоосвіти і самовдосконалення, творче та відповідальне ставлення до справи». Саме від рівня професійної компетентності педагога, на думку автора, залежить результат освіти [5, с. 74].

Виходячи з попередніх міркувань вчених, неперервну професійну компетентність майбутнього вчителя можна розглядати як діяльність з поетапним нагромадженням, зберігання і розповсюдження знань. Цей процес визначає сукупність таких компонентів як цільовий, функціональний, змістовий, організаційний та оцінювально-результативний, які відображають: зміст педагогічного інструментарію для особистісно орієнтованого впливу на учасників освітнього процесу щодо нарощування їхнього професіоналізму; засоби суб'єктного залучення студентів до освітнього процесу, що позитивно впливає на зміну їхніх мотивів, цілей, дій, а відтак і на результат діяльності, розвиток мотивації та стимулів до самоосвіти та саморозвитку.

Одним із головних чинників, які впливають на якість професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи, є зміст педагогічної освіти. Зміст вищої освіти може бути визначений як структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої дає особі змогу здобути освіту і певну кваліфікацію. Це – зумовлена потребами суспільства система знань, умінь і навичок особи, її професійних, світоглядних і громадських компетентностей, що має бути сформована у процесі навчання з огляду на перспективи розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Іншими словами, зміст освіти – науково обґрунтована система дидактичного й методичного оформлення навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Визначається зміст освіти освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з вищою освітою певних освітньо-кваліфікаційних

рівнів, програмами навчальних дисциплін, структурно-логічною схемою підготовки професійно-компетентнісних учителів початкової школи.

У контексті дослідження, сутності поняття «професійна компетентність майбутніх вчителів» – це такий психофізичний стан спеціаліста, який володіє знаннями, вміннями, навичками, в якому він може негайно перейти до безпосереднього виконання своєї професійної компетентності.

Отже, професійна компетентність передбачає розвиток професійно значущих якостей, що передбачають теоретичну готовність та практичну готовність педагога до діяльності. Враховуючи актуальність і важливість досліджуваної проблеми вважаємо, що подальшого науково-теоретичного осмислення та практичного втілення потребують шляхи, методи та форми формування професійної компетентності майбутнього педагога у період навчання у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–53.
2. Богданов Е. Формирование и развитие профессионально-нравственной культуры будущего учителя: дис. ... доктора псих. наук: 19.00.07. 1995. 594 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2004. 1440 с.
4. Вишнякова С. Профессиональное образование: ключевые понятия, термины, актуальная лексика: словарь. Москва: НМЦ СПО, 1999. 538 с.
5. Гершунський Б. Философия образования для XXI века (В. Поисках практико-ориентированных образовательных процессов). Москва: Совершенство, 1998. 381 с.
6. Дурай-Новакова К. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. ... доктора пед. наук. 1983. 32 с.
7. Задорожна І. Компетентнісний підхід у сучасній системі мовної освіти. *Вісник КНЛУ*. Київ, 2008. Вип. 14. С. 10–14.
8. Зимняя И. Компетентностный подход. Каково его место в системе подходов к проблемам образования? *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20–26.
9. Лежнина Л. Готовность психолога образования к профессиональной деятельности: этапы, механизмы, технологии формирования: автореф. дис. ... доктора псих. наук. Москва, 2009. 47 с.
10. Митина Л. Психология труда и профессионального развития учителя. Москва: Академия, 2004. 320 с.
11. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
12. Серебренников Л. Комплексная технологическая подготовка школьников: монография. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2004. 551 с.
13. Хоружа Л. Етична компетентність учителя як основа реалізації гуманістичної парадигми освіти. *Шляхи освіти*. 2003. С. 27–33.
14. Хуторской А. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. Москва: Изд-во МГУ, 2003. 416 с.
15. Чобітко М. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх вчителів: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Київ, 2007. 43 с.

REFERENCES

1. Bibik, N. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektivy: biblioteka z osvithnoi polityky*. O. Ovcharuk (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
2. Bogdanov, E. (1995). *Formirovanie i razvitie professionalno-nravstvennoj kultury buduschego uchitelja. Doctor's thesis* [in Russian].

3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2004). V. Busel (Ed.). Kyiv; Irpin [in Ukrainian].
4. Vishnjakova, S. (1999). Professionalnoe obrazovanie: kljuचेvye ponjatija, terminy, aktualnaja leksika: slovar. Moskva [in Russian].
5. Gershunskij, B. (1998). Filosofija obrazovanija dlja XXI veka (V. Poiskah praktiko-orientirovochnyh obrazovatelnyh processov). Moskva: Sovershenstvo [in Russian].
6. Duraj-Novakova, K. (1983). Formirovanie professionalnoj gotovnosti studentov k pedagogicheskoj dejatelnosti. *Extended abstract of doctor's thesis* [in Russian].
7. Zadorozhna, I. (2008) Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasnij systemi movnoi osvity. *Visnyk KNLU*, Kyiv, 14 [in Ukrainian].
8. Zimnjaja, I. (2006). Kompetentnostnyj podhod. Kakovo ego mesto v sisteme podhodov k problemam obrazovanija? *Vysshee obrazovanie segodnja* [in Russian].
9. Lezhnina L. (2009). Gotovnost psihologa obrazovanija k professionalnoj dejatelnosti: jetapy, mehanizmy, tehnologii formirovanija. *Extended abstract of doctor's thesis*. Moskva [in Russian].
10. Mitina L. (2004). Psihologija truda i professionalnogo razvitija uchitelja. Moskva: Akademiya [in Russian].
11. Pedagogichnyi slovnyk (2001). M. Yarmachenka (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
12. Serebrennikov, L. (2004). Kompleksnaja tehnologicheskaja podgotovka shkolnikov. Jaroslavl [in Russian].
13. Khoruzha, L. (2003). Etychna kompetentnist uchytelja yak osnova realizatsii humanistychnoi paradyhmy osvity. *Shliakhy osvity* [in Ukrainian].
14. Hutorskoj, A. (2003). Didakticheskaja jevristika. Teorija i tehnologija kreativnogo obuchenija. Moskva [in Russian].
15. Chobitko, M. (2007). Teoretyko-metodolohichni zasady osobystisno orijentovanoi profesiinnoi pidhotovky maibutnykh vchyteliv. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].